

Іванна ЛЮТА

ЗВИЧАЄВО-ОБРЯДОВИЙ СУПРОВІД НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ У ВОЛИНЯН

У статті розглядаються звичаї, обряди та вірування, пов'язані з народженням дитини, які були поширені на території історико-етнографічної Волині. Особлива увага приділяється народним уявленням про породілля та бабу-повитуху як основних учасників пологів.

Ключові слова: баба-повитуха, породілля, звичай, обряд, Волинь.

У традиційній культурі українців родильна обрядовість посідає одне з основних місць, позаяк відображає важливий момент життя людини — її народження.

У системі родильної обрядовості найбільше закриті й оповиті таємничістю саме пологи — акт народження дитини. На щасливе звершення цього акту спрямовувалась більшість допологових звичаїв та обрядів та дії основних учасників цього акту — баби повитухи та породіллі.

Територія етнографічної Волині є однією з найменш досліджених історико-етнографічних районів України. Родильна обрядовість окресленої території, традиційні обряди, звичаї та вірування, пов'язані з народженням дитини, попри часткове висвітлення у окремих статтях та дослідженнях [7; 9; 10; 15; 18; 22], не знайшли належного висвітлення у науковій літературі. Отож можна стверджувати, що стан дослідження та своєрідність власне родильної обрядовості волинян визначає актуальність вивчення порушеного питання.

На території Волині жінки майже завжди народжували в хаті: «*На печі (народжувала. — І. Л.), а моя мати пупа зав'язала, да й все*» [2, арк. 22], хоча часто бувало й так, що жінки народжували у полі під час роботи. Схожа традиція народжувати у хаті була поширена скрізь в Україні, а подекуди мала локальні варіанти. Так, на території Лемківщини жінки народжували в хаті на постелі, завішаній рядном чи плахтою [21, с. 66].

Народження жінкою дитини у біологічному сенсі є природним станом, з яким породілля може справитись самостійно. Однак століттями у народній традиції так складалося, що у такий важливий момент появи на світ нового життя біля роділлі опинялася більш досвідчена жінка, на яку покладались родопомічні функції.

Принагідно зазначимо, що, за словами О. Боряк, було кілька категорій жінок, які приймали пологи. Першу з них становили дипломовані акушерки, або ті, хто пройшов курс у спеціальних медичних закладах і склав іспит на право займатись цим ремеслом; другу (малочисельну) становили жінки, які переймали досвід від умілих бабок; третю (найчисельнішу) становили жінки, які отримували навички з власного досвіду, або «від Бога» [10, с. 50]. На території Волині, як і повсюди у сільській місцевості, основу складали родопомічниці третьої категорії, тоді як представниці перших двох груп практикували пере-

важно на території міст та містечок. Однак І. Гілевич відзначив існування на території галицької частини Волині повитух двох категорій — «апробованих» та «не апробованих», тобто тих, які мали відповідну освіту, та тих, які були «бабами-самоучками» [23, с. 247—265].

Зважаючи на свідчення польових записів та інших джерел зауважимо, що жінка, яка була легітимною помічницею при пологах, залежно від функцій, які виконувала, могла мати різні назви. На території східної та південної частин Волині люди називали її «бабою-бранкою», або ж просто «бабою», чи «бранкою» [1, арк. 35; 36, с. 88]. Водночас на території південно-східної частини Волині побутував і такий термін, як «хресна баба» [1, арк. 55]. На території західної частини Волині цю ж жінку називали «бабою-повитухою» чи просто «повитухою». Водночас на решті території України жінку, яка виконувала родопомічні дії, називали, як і на території західної частини Волині, «бабою-повитухою» (Полісся [19, с. 165], Бойківщина [26, с. 238], Гуцульщина [42, с. 303]), або ж «пуповою бабою», «бабою до роду» (Полісся [20, с. 186]), «бабою» (українці Добруджі [3, с. 523], Лемківщина [21, с. 66], Холмщина і Підляшшя [6, с. 281]), «бабкою», «бабицею» (Лемківщина [21, с. 66]), «бабою, що вибирає діти» (Галицьке Поділля [32, с. 85]). Н. Гаврилюк зауважила, що на території Середнього Подніпров'я переважали назви «баба-пупова», «пупорізка», «пупорізниця», «породільна», «різна» [15, с. 67]. Натомість деякі дослідники відзначили побутування на території України (Буковина) стосовно пупорізки терміна албанського походження «моаша», який також поширений і на території сусідніх Румунії та Молдови [35, с. 808].

Повитухами ставали жінки похилого віку (у віці, коли жінка вже не могла народжувати і мала внуків), які мали досвід у такого роду справах. Також значну увагу, окрім досвідченості, звертали на чесність та багатство повитухи, переносючи ці риси на дитину. Остерігалися кликати жінку, яка жила з чоловіком без церковного шлюбу, «на віру», або ту, що зраджувала чоловікові [7, с. 129]. Хр. Ящуржинський у свій час зауважив, що у повитухи могли йти жінки віком під 50 років, взявши попередньо благословення у священника. Іноді перед бабуванням жінки постили, ходили по монастирях, вчилися шепта-

ти та збирали трави [48, с. 76]. Також часто у ролі повитухи могла виступати власна матір («На печі (народжувала. — І.Л.), а моя мати пупа зав'язала, да й все» [1, арк. 22]) чи свекруха [30, с. 84]. Також волиняни наголошували на тому, що повитухою не могла бути жінка, яка обмивала покійника, адже прийняті нею діти помиратимуть [28, с. 293].

Подібно й у жителів македонського с. Яблоніка породілля могла просити допомогти свекруху, або котрусь із заміжніх жінок, які були вдома. Якщо не могла звернутись до жодної з них, то просила допомогти заміжною сусідку [51, с. 43].

Варто відзначити, що на території Волині були застереження при допомозі під час пологів невістці, пов'язуючи це з тим, що вони часто сваряться, а це — гріх [31, с. 263]. Також не прийнято кликати бабувати жінку, яка живе «на віру», або не має дітей, оскільки вона сама не знала болю [31, с. 264]. Подібні вірування відзначила в інших регіонах України О. Боряк [7, с. 131].

Де кожна баба вчилася бабувати? Ніде, навіть одна одну не хотіли навчати. Марко Грушевський у свій час зазначив, що знання кожна баба отримала ще будучи молодницею, звертаючи увагу на те, як з нею поводитись баба, що говорила, як поралась [25, с. 32]. Інколи це «ремесло» могло передаватися від матері до дочки чи невістки, подекуди професія не виходила з родини впродовж декількох поколінь [7, с. 129; 9, с. 443; 29, с. 16]. Однак О. Боряк зауважила, що особливий талант у повитух був вродженим [7, с. 129]. Це могло бути пов'язане з тим, що однією з основних дій повитухи були маніпуляції з пуповиною, і деякі жінки могли боятись виконувати ці дії. Таке припущення цілком справедливе, якщо зважити на те, що деякі респонденти вказували — повитухою могла стати жінка, яка не боялася («От якась є відважна, того не боїться, тай йде» [2, арк. 78]).

Дізнавшись, що на неї чекають, баба одразу поспішала до породіллі, навіть якщо виконувала вдома якусь роботу [1, арк. 38—39]. Однак доволі поширеним був звичай спочатку («для годиться») відмовитися, щоб пологи були легшими [7, с. 132]. Хоча Мр. Грушевський пов'язував цей звичай з вдачею баби [25, с. 32].

Свідчень про те, чи зважала бранка на свою чистоту, на території Волині немає, а про те, чи брала

щось із собою, йдучи до породіллі, є досить фрагментарними. Натомість О. Боряк зауважила, що повитуха все ж значну увагу приділяла чистоті і перед виходом з дому, як була можливість, швидко перевдягалася. Серед елементів одягу, які старалися змінити, дослідниця зазначає фартух і вишиту сорочку [2, с. 130]. Що стосується того, чи брала баба щось із собою, то респонденти вказували, що повитуха завжди приходила з ключами у кишені [2, арк. 67], або ж приносила із собою кужіль («Якийсь кужіль мала такий, тим кужелем пупика зав'яже» [1, арк. 70]), чи зілля («Саме перше (приносила. — І. Л.) зілля, свячене зілля» [1, арк. 21]). Натомість В. Кравченко у свій час зауважив, що бранка, ідучи до роділлі, брала з собою хліб [30, с. 84]. Також можна припустити, що традиційно повитуха приходила із повивачем та пелюшками, про що свідчать тексти хрестинних пісень, зафіксованих на території Волині:

*У неділеньку, поранесеньку,
Біжит кумонько по бабусень[ку].
Бабусенька летит, як голубка біжит,
Несе повивач і пелюшеч[ку].
Несе повивач і пелюшечку:
— Розв'язи, Боже, тую душеч[ку].
З тої душечки, що в подушечці,
Горілка буде, горілка бу[де].
З тої душечки, що в пелюшечці,
Послуга буде, послуга бу[де]* [38, с. 75].

*Ой у неділю дуже раненьку
Біжить Василько по бабусеньку.
Бабуся біжить, аж земля дрижить,
В правій рученьці повивач держить.
А в лівій ручці дві пелюшечки:
Розділи, Боже, дві душечки.
Одну душечку — на подушечку,
Другу душечку на пелюшечку [...]* [43, с. 40].

Порівнюючи з іншими етнографічними районами України, зауважимо, що на території Середнього і Західного Полісся баба-бранка несла щось їстівне — млинці, вареники, компот, пшоняну кашу, а також оберемок зілля [9, с. 444]. Окрім того, за словами А. Малінки (Середнє Подніпров'я), повитуха, йдучи до роділлі, брала з собою вуглину, декілька зерен льону і житніх ріжків, тобто все необхідне на випадок важких пологів [34, с. 259].

Найважливіша частина родильного обряду розпочиналася з приходу баби-повитухи, яка виконувала

як магичні, так і практичні дії, спрямовані на полегшення пологів. Прийшовши, баба «зараз христи(ть)ця і Богу моли(ть)ця, щоб Господь пору послав» [30, с. 85]. Подібним чином поводитись повитухи в інших регіонах України. Ф. Вовк вказував, що увійшовши до хати породіллі, баба повинна була зробити тридцять поклонів перед образами та прочитати близьку до закляття молитву:

*— Куди ти, молодице, йдеш?
— Іду, Господе, до роду.
Критії гори, розкотіться,
Господні голоси, розійдіться...
Як младенець — сідай на коня,
А як младенця — берись до гребеня* [14, с. 192].

Подібний ритуал описав також П. Чубинський, який зазначив, що, прийшовши, баба молилась «Отче наш», «Вірую» і «Богородице», а після цього — згадану вище молитву [45, с. 5].

На території Західного Полісся баба, завітавши до хати, спершу молилась «Отче наш», зверталась до Бога: «Прошу Ісуса Христа: стань мені в поміч, розлучи з младенцем рабу Божу (називалось ім'я вагітної). Амінь», або: «Божая Мати, прошу у поміч: засвіти свічку не за упокій, а за раби Божої (ім'я вагітної) здоров'є. Ангели-охоронителі, у страданні ізбавителі, розлучіть її з младенцем. Амінь» [29, с. 17]. Схожі молитовні формули-звернення згадувала С. Гвоздевич і на території Центрального Полісся (Овруцький р-н Житомирської обл.) [20, с. 185].

Помолившись, повитуха заходила до допомагати роділлі. Першими діями досвідченої повитухи було обмацування живота з метою визначити положення плоду. У випадку, якщо плід розташований неправильно, то доводилось його повертати, а іноді і витягувати: «Вона — як дитина, бо дитина лежить же поперек матері, [...] її тре повернути. Є, дитина родиться ногами, а є — головою. Є так, і так, що не повернеш головою. Полагається головою, а ногами — і ногами вродиться таво. Ну, і не може породити — витягають, допомагають» [2, арк. 128].

У випадку, якщо пологи проходили добре, жодних обрядів не виконували. Якщо ж вони відбувалися з труднощами, то для їхнього полегшення вдавалися до різноманітних засобів, починаючи з медичних і закінчуючи містичними [14, с. 192].

Медичні (або ж практичні) засоби були спрямовані на викликання чи посилення родових потуг природним способом. У випадку важких пологів, як зазначали інформатори, бранка могла придушувати живіт [1, арк. 61], або ж «почепить до балька напругу яку, чи шо, і тягнись, ... тягни до себе, щоб воно виходило. Зопре мене такого на віщо спиною, і ворушить мене» [1, арк. 83]; «Казали колись, шо переступала через колоду — ставили. Клали, шоби переступала» [2, арк. 21]. Жителька с. Зарічне Гощанського району Рівненської області також згадувала: «Беруть із жита, а хоч би навіть і мені, висипали жито на підлогу, розстелили радно, і там такі рожки ростуть, да й шоб вже ті рожки з'їсти, та й буде на рвоту брать, шоб рвота була, і вже трохи потуги. Більше нічого не давали» [1, арк. 51]. У випадку різких болюв, надто сильних або надто слабких потуг породіллю могли розпарювати горілкою і підв'язувати живіт чимось теплим [31, с. 266].

Схожі дії виконували також і тюркські народи Криму, які у кімнаті, відведеній для пологів, до стелі підвішували шкіряний ремінь, і при переймах породілля тягнула за нього [22, с. 700—701].

Окрім того, О. Боряк зауважила, що для посилення потуг могли обкладати торбинками з гарячим грисом нижню частину живота; викликали блювоту, всовуючи в рота породіллі її коси; при корчах розтирали ноги горілкою; заставляли активно рухатися [9, с. 449]. Деякі дослідники зауважували, що іноді примушували породіллю стрибати, бити п'ятами об поріг [14, с. 192; 45, с. 5], і навіть перевертали її догори ногами [14, с. 192]. Якщо роди були тяжкі, то на Волині, як і в деяких інших регіонах, баба помагала вийти дитині і тягнула її руками [1, арк. 73; 25, с. 37].

На території Бойківщини для полегшення пологів баба займалась масажем, розтиранням маслом, вдалася до різних видів нагрівань породіллі — парою, вигріванням на печі у розсипаному зерні, робила гарячі компреси з навару льону тощо [26, с. 238].

Подібно, на території Середнього Подніпров'я під час пологів, особливо в холодну пору року, досить поширеним заходом було нагрівання, яке повинно було посилити потуги і полегшити пологи: «Як холодно було, то вона зливала лижанку борщем і соломку клала, і туди її клала. Щоб лучче обня-

ла її пара. Щоб її легше було. Хоч і буряк, а вона робила, і ця парка ішла, і тоді воно розпарюється, і тоді вже її легше родить. Кість розпарюється, і легше людині» [11, с. 236].

Зауважимо, що подібні заходи практикували не лише українці, й інші слов'янські народи. Так, Д. Зеленін зазначав, що у східних слов'ян роділлю змушували ходити: спершу її тричі обводили навколо столу в хаті, тоді велили переступити через мітлу, коромисло, дугу, через чоловіка породіллі, який лежав долілиць на порозі, і через його штани. В особливо важких випадках її підвішували за ноги. Також породіллі всовували в рот кінчик коси, давали їсти вошей і зверталися до інших способів викликання рвоти та переляку. Також її змушували напружити м'язи, дуючи в пусту пляшку, змушували повиснути на руках, схопившись за прив'язаний до балька шнурок тощо [27, с. 320].

Порівнюючи із веденням пологів у сучасній медицині, зауважимо, що певні заходи, які застосовувались повитухами, мали практичне застосування. Так, варто відзначити, що і в сучасній медицині частим засобом є масаж, який сприяє скороченню матки [4, с. 62]. Для регулювання потуг породілля, як і колись, повинна впіратися ногами, взявши в руки віжці, підняти голову до грудей (породілля знаходиться у лежачому положенні) та зробити глибокий вдих (для посилення потуг), іноді ж породіллю намагаються просто відволікти (для послаблення потуг) [4, с. 61].

Магічні засоби полегшення пологів, на відміну від практичних, не мали безпосереднього впливу і були засновані здебільшого на аналогіях. До таких заходів можна віднести те, що баба просила роділлю розв'язати вузли на одязі, відмикала двері, замки, вікна, розпускала породіллі волосся, витягувала з вух сережки: «Ну, шоб нічого не було металевого, я знаю ото в косах, чи от булавка яке, то казали те всьо поприймати» [2, арк. 113]; «То треба познімати кругле зі себе, щоб не було круглого — ні колець, ні кульчики [...]. Коси розплести» [2, арк. 105]; «Все порозстібати, гудзики і тейво, шоб ото родила» [2, арк. 79]; «Ну так казали, шо треба, як вот коса заплетена, треба косу спустити, щоб не була закручена і заплетена. То казали такеє, шо треба косу розпустити» [2, арк. 73]. Під час важких пологів породілля могла та-

кож пити воду з рота свого чоловіка, однак не кожна могла зважитись на таке [31, с. 265].

Подібні звичаї можна зустріти і в інших регіонах України. До прикладу, у бойків при тяжких пологах баба обкурювала поліжницю свяченим зіллям і обводила її три рази навколо діжі [17, с. 284]. У тюркських народів Криму, відчинивши в домі всі двері і розв'язавши вузли, біля входу родичі, які зібралися, старалися якнайголосніше шуміти, щоб відігнати злу силу. На відміну від цього у гірсько-прибережних кримських татар під час пологів роділля сиділа на спеціальному стільці і повитуха її постійно піднімала і струшувала, щоб вона швидше народила [22, с. 701].

Ще одним важливим елементом під час народження дитини були молитви, якими як сама роділля, так і баба-повитуха намагалися сприяти успішному звершенню пологів. Так, інформатори згадували: «Ну то так ми й сами те знаєм, що тре таки молитися, що «Господи, розв'яжи, — ше кажуть, — розв'яжи мене, силу дай мені, щоб легко родити» [...]. То вже як хто хтів, і до Господа Бога, і до Матери Божої, і до всіх святих — якщо болить, то всіх згадає» [2, арк. 29]. Натомість В. Кравченко подав доволі докладні відомості про молитовні звертання баби-повитухи:

*«Царські врата, очинітися,
А ви, кості смірннії, розойдітися.
Чи младениць, чи младеніца,
Пора вже на цей світ роди(ть)ця.»*

По цих словах — «Богородице діво»... переговорить [...]. І «Сон Пресвятої Богородиці» молюся:

«Заснула Присятая Богородиця-Діва на гори Осіяньський, а на землі Святіяньський, приснився Їй сон, — прийшов до Єї Сус Христос: — Мати Муя, прилюбезна, чи ти спиши, чи так лижиши? — заснула, Мій Синку, приснився Міні сон, що Тибє бачила туменного і умартвенного: що Тибє Жиди споймали і на христі розпинали, і Кров Твою по всім світу розливали. Падало с Тебе Тіло, як з древа кора; Кров Твоя, принайсветлійша, струнами йшла. — Мати Муя, прилюбезна, не єсть то сон, то — істина правда. — У неділю рано там соничко сходить, там Присвятая Діва по небі ходить, свого Сина за ручку водить, — повила Його на всюночну, зи всеїночни — на утре-

ню, а з утрени — на службу Божу, а з службої Божої — на море. А на морі білий камінь, а на тому каміні — церква, а в тій церкві Сус Христос лижить, голову склонив і руки зложив. Прийшов до Його Петро-Павло: «Сусе наш, прилюбезний, як Ти лижиши і голову склонив, і руки зложив, і своїх п'ять ран отворив». — Петро-Павло ни диві(ть) ня на мою муку, да візьміте Христа в руку да йдіт — закажіте по всеньком світу, — хто цей сон буде говорити, то буде лехко на цьом світі жити і ни буде в огні погорать, і ни буде в воді потопать, і ни буде наглою смертю поміраць, і ни буде без сповіді і без сакраменту тяжко конать. Зойдемо з неба і візьмемо душу до царства небесного і до покою вічного, і до Раю світлого. Будеш мать тільки гріхов, як на небі звездив, а в морі — піску, а на дереві — листу. Хто цей сон буде говорити, нихай же гуворить в четвер — при вечери, а в п'ятницю — при пості, а в ниділю — при обіді, то дасть йому Господь на тіло здравіє, а на душу спасення, а гріхов одпущеніє на векі-веков. Амінь» [30, с. 85].

В українців Добруджі (Румунія) молитва була єдиним засобом полегшення пологів, який використовувала баба [3, с. 523].

У випадку особливо важких пологів бранка намагалася звертатися до різноманітних речей, які повинні були своєю «магічною» силою допомогти породілі. Тут варто згадати принесення та приміщення на животі породілі церковних ключів та літургічного пояса [14, с. 192], або ж хустки з-під Євангелії: «Так, є так, що більшество пояси приносили, або хустку з-під Євангелії приносили [...]. Ну, вона ж була й підперезана, і вона так і довго ходила в ньому підперезана [...].» [2, арк. 35]. Подібне вірування зафіксував І. Вагилевич на території Бойківщини, зауваживши, що при важких переймах бабу (очевидно, мав на увазі породілю. — І. Л.) опоясували поясом священика [17, с. 284]. Окрім цього, могли просити священика відкрити царські врата в церкві: «А в церкві, кажуть, двера, церковні врата, відкрити. Як не може жінка розродитися тяжко, то ворота церковні...» [2, арк. 105]. Таке ж вірування було поширене на території Східного Полісся, про що згадував К. Мошинський [49, с. 178].

Схожі обрядодії побутували не лише у волинян. Так, П. Чубинський зазначає, що баба знімала іко-

ну, обмивала її і давали випити цієї води породіллі. Окрім того, посеред хати ставили стіл, кругом якого тричі обводили вагітну. На кожному куті стола насипали по ложці дрібної солі, і вагітна, обходячи навколо столу, повинна була їсти сіль з кожної купки. При здійсненні цього баба приговорювала: «*Од червоної крові, од жовтої кості, од тонкого волоса, од хорошого голоса нехай одходять всі злії мислі й напасті, щоб не вредили ні голові, ні череву, ні животу; щоб св. Петро з Павлом, як по світі ходили і все лихо бачили, то щоб одвернули всі болі, всі колькі, всі недуги на тую пору, в которую я прийшла і хочу принести поміч на удивленіє всему миру и на потіху родителям*» [45, с. 5]. Такі ж дії під час пологів були поширеними на території Звенигородщини (Середнє Подніпров'я) [33, с. 166], а також в інших східнослов'янських народів [27, с. 320].

У мешканців Києво-Подільського військового поселення кавалерії магічні засоби полегшення пологів також були доволі поширеними. Зокрема, для зменшення болю породіллю одягали у сорочку, на якій залишалися сліди фізіологічної цнотливості, оскільки вважалося, що така сорочка допомагала полегшити навіть найважчі пологи. Окрім того, могли використовувати додатковий ритуал: змушували чоловіка лягти на підлозі, а дружину переступити через нього. Також породіллі розплітали волосся і водили її по подвір'ю, щоб вона наступила на щасливе місце [44, с. 60].

На території Гуцульщини, прийшовши, баба відкривала всі замки і розв'язувала всі вузли, щоб дитині було легше прийти на цей світ, обкурювала породіллю зіллям, і лише після цього починала допомагати їй безпосередньо, застосовуючи засоби народної медицини [42, с. 302].

Слід відзначити досить широкий спектр магічних засобів допомоги породіллі у слов'янських народів, зокрема обряд кувади, про який згадували дослідники як східних, так і південних слов'ян. Для жителів Чорногорського Примор'я характерним було те, що у той час, як жінка народжувала, чоловік лягав у ліжку, стогнав, а приймаючи вітання від оточуючих, розповідав, як йому було тяжко [12, с. 195].

На відміну від цього, у східних слов'ян, поки тривали пологи, чоловік породіллі видавав стогони, одягнувшись у жіночу сукню чи спідницю, а іноді пов'язавши голову хусткою. Існувало також уявлен-

ня про те, що родові муки можна перенести з жінки на її чоловіка. Деякі чаклуни з допомогою чарів могли влаштувати так, що замість породіллі родові муки доводилось терпіти її чоловікові, і про це повинні були подбати ще під час весілля [27, с. 320].

Прийнявши дитину, баба відразу ж відрізала й обробляла пуповину, зокрема за допомогою ножа [25, с. 37—38]. Вона ж пильнувала за тим, щоб правильно розрахувати відстань, на якій робився відріз. Точніше, зазначалося, що треба відступити на два пальці від животика [1, арк. 35]. Про це мовили раніше досвідчені повитухи, відзначаючи, що, відрізаючи, пуповину слід відступити на один палець від животика немовляти і на один палець від вузла. Більше того, пуповину можна було відрізати лише після того, як вийшло місце, інакше воно довго не виходитиме [31, с. 269].

Як правило, хлопчикові пуп одрізали до сокири, щоб майстром був, а дівчинці — до гребінки, щоб пряла. Однак уже на початку ХХ ст. хлопчикам пуповину могли відрізати до книжки, «щоб був вченим» [31, с. 269]. Схожі звичаї побутували і в інших етнографічних районах України, зокрема на Слобожанщині [40, с. 88] та Бойківщині [26, с. 239]. Так, на території останньої, відрізаючи пуповину, баба підкладала від куделі гребінь, «щоб дівчина була пряха», або коли весь час родились хлопці — «щоб родились дівчата» [26, с. 239].

Очевидно, що у звичаї відрізати пуповину до певного господарського предмета, з яким пов'язували майбутнє заняття дитини, можемо прослідкувати елементи імітативної магії, адже саме ці заходи мали сприяти майбутньому благополуччю дитини.

За звичаєм, пупок зав'язувала баба конопляною ниткою: «*Пуповину вона зав'язувала коноплями. Коноплі сіяли, і той кужіль був. Як хлопчик — то плоскінню, а як дівчинка — матіркою, щоб дитей родила, бо матірка сімня роди [...]*» [2, арк. 129], хоча іноді інформатори згадували про використання бинта [1, арк. 73] чи шовкової нитки [1, арк. 77]. Натомість на території Буковини пуповину зазвичай перев'язували ниткою з льону — для того, щоб жінка могла і в майбутньому народжувати дітей, або ж для того, щоб дитина не була безплідною [35, с. 808—809].

Відрізавши пупа, баба закопувала «місце»: «*Одрізала ту пуповину і маємо (колись не було тих-*

во підлогів), під ліжком ямка копається, і ото зі-йде чистило після дитини, те чистило туди, пуповину, те все туди, і заплещуть, і всьо. Під тим ліжком, де вона родила» [2, арк. 128]. Іноді таким місцем, куди закопували пуповину й «місце», могли бути комора чи сіни. Окрім «місця», загорнутого у білу тканину, в ямку клали хліб та сіль [30, с. 87]. Також звертали увагу на те, яким боком закопували «місце», адже закопавши його пуповиною вниз, могли позбавити жінку можливості в майбутньому народжувати дітей [31, с. 272].

Порівнюючи з територією Східного Полісся, зауважимо, що «місце» могли ховати під припічком, з боку «полу», закопуючи разом з ним («місцем») копійки [49, с. 179]. За дослідженнями Р. Сілецького, піч в українській духовній культурі часто виступає як зв'язуюча ланка між світом людей та потойбічним світом, більше того, сама піч іноді може виступати як місцезнаходження цього потойбічного світу [39, с. 165—166]. Аналізуючи матеріали Поліського архіву, Л. Виноградова дійшла висновку, що ключовою ідеєю формул про чудесне походження дітей у поліщуків є віра в те, що потомство присилається предками з «того» світу [13, с. 186]. Звідси звичай ховати «місце» під піч може бути пов'язане з уявленнями про знаходження тут світу предків [39, с. 165—166].

Досліджуючи родинну обрядовість поліщуків, О. Боряк відзначила, що плаценту також могли закопувати під полом у куточку, степці, кутку знадвору, під перепічною стіною знадвору, під деревом, або ж у сінях перед порогом. Щодо атрибутів «погребіння» плаценти, то дослідниця зазначає голки, вугілля, цвяхи, хліб та зерно, які протягом довгого часу залишалися незмінними [8, с. 59].

Також зауважимо, що у жителів с. Миколаївка Флорештського району в Молдові, як і у волинян, побутував звичай закопувати «місце» під ліжком, на якому жінка народжувала. Однак більшість українців Молдови закопували плаценту, що відійшла після родів, разом з шматком хліба та дрібною горошиною під плотом, присипавши зверху житом [18, с. 264—265]. На території ж Підляшшя дитяче «місце» закопували під підвалини хати, «щоб на його нічого не ступало, не тоє «місце» [5, с. 77].

О. Боряк висунула твердження, що традиція «погребіння» плаценти мала міфологічні джерела [8,

с. 59]. Натомість С. Гвоздевич припустила, що у цій обрядовій дії баба-повитуха як древня жриця приносить жертву землі і разом з тим закладає основу для народження дітей надалі [18, с. 625].

Зважаючи, що українці традиційно сприймали розташування світу померлих під землею, ми вважаємо, що закопуючи плаценту разом із хлібом чи зерном у землю чи під піч, баба-повитуха приносила жертву предкам, які повинні були оберігати немовля та забезпечити йому добру долю.

Відразу після народження бранка купала дитину, додаючи у воду різні лікарські рослини, іноді вона приходила купати ще протягом тижня. Після обмивання дитини баба її «правила», особливо важливим цей захід був у тому випадку, якщо немовля народжувалось з вадами. Інформаторка із с. Новоставці Гоцанського району Рівненської області згадувала: «Був один випадок, що народилося в жінки дитя, і була ножка завернута тако в перед... Вона (баба. — І. Л.) взяла, вже ту дитину покупали, і баба розпарила, взяла в кіп'яток, так розпарила лляного рушника, і силою, ну так, як могла, то дитя, ... і вона цю ножку взяла і обернула так, як повинно бути. Обернула її, і тим рушником, таким розпареним, змотала» [1, арк. 59].

В децю інакшому вигляді ця дія була зафіксована Мр. Грушевським на території Середнього Подніпров'я. Дослідник зауважив, що відразу після народження немовляти його голова виходить трохи видовжена. Баба-пупорізка одразу ж «пригорщає трохи присадить, подавить руками і обкрулить голівку, а інколи й тім'ячко загартує, порохнею посипле і животика виправить. Потім вже м'яким хлібом втирає спину. Вушка позакладає за подушечку, щоб не було клаповухе» [25, с. 45]. Очевидно, що таку процедуру робили не лише при певних вадах дитини, більше того, звичай «виправляти» тіло новонародженого пов'язаний радше з бажанням доробити його, надати певних рис [7, с. 152]. Подібний звичай був у росіян, які вірили, що, оскільки голівка дитини протягом певного часу є м'якою, як віск, то від повитухи залежало, якою буде дитина — круглоголовою, довголицькою, чи виродком [37, с. 11].

Закінчивши купати і «правити» дитину, баба сповивала її у пелюшки зі старого полотна або в стару сорочку і тісно обмотувала крайкою.

Не менш важливими були дії баби-повитухи коло жінки, яка народила дитину. А. Кримський зауважив, що на території Середнього Подніпров'я баба береться до породіллі лише після того, як впорається біля дитини. На цьому етапі до її функцій належить поставити на місце «враз». З цією метою повитуха стягувала живіт породіллі до середини з усіх чотирьох боків, примовляючи при цьому молитву. Закінчивши це робити, вона спльовувала і дмухала [33, с. 167]. На відміну від цього, у східних слов'ян після пологів породіллі давали випити вина з коренем калгана й іншими приправами та годували її редькою, хлібом і сіллю чи вівсяною мукою, а для захисту від нечистої сили ставили ніж, трави та три зліплених разом воскових свічки [27, с. 321].

Характерно, що на Волині жінки вставали одразу ж після пологів: «*Як оброди(ть)ця, то їсть що може — котора слабая, то часом чаю вип'є, або зілля того, що баба в лісі накопає од живота та наваре. А другая, ест такая, з убогих уже, що як принесу вишень, варення звару, подам, з чорним хлібом наїс(ть)ця і вже встає*» [30, с. 86]. Подібний звичай дещо детальніше зафіксував Б. Сокальський, який вказував, що жінка встає через кілька годин після пологів і береться за приготування страв [50, с. 85]. Однак те, що жінка вставала одразу після пологів, ще не означало, що її вже вважали «чистою». Навпаки, жінка вважалась «нечистою» до сорока днів після народження дитини, протягом яких дотримувалась певних пересторог, а необхідність вставати після пологів можна пов'язати з необхідністю виконувати хатню роботу. Протягом цього часу на породіллі, як і на новонародженого, чатувала небезпека, тому період до сорока днів у породіллі був пов'язаний із дотриманням певних пересторог. В. Кравченко зазначав, що породіллі заборонялось купатися, поки вона не очиститься: «*Її ни можна запарував(ти)ця. Бруд запарит(ть)ця, ни піде і вона вмре скоро*» [30, с. 88]. Крім того, породіллі заборонялось виконувати важку роботу («*Не мона було лізти на гору, в льохи не мона, таке не мона було, не розрішалось. Щиталася сира жінка, не мона було піднимать тоді, бо може рушиться, чи то ж все*» [1, арк. 19]), ходити в гості («*До когось немона було ходити [...] То кажуть, шо так не добре, і кажуть, шо люди не хтіли. Жінка такая, і вже прийшла до мене. Не хотіли люди*» [2, арк. 72]) тощо.

Як цілком слушно відзначила С. Гвоздевич, система заборон у цьому випадку спрямовувалась, з одного боку, на обмеження впливу «нечистої» на оточуючий світ, а з іншого — вберегти породіллі від впливу злих сил [16, с. 835]. Окрім того, система пересторог, яких повинна була дотримуватися жінка після пологів, мала і практичне значення, адже саме від їхнього дотримання залежало здоров'я, а іноді і життя породіллі.

Варто відзначити, що після пологів вважалась «нечистою» не лише породіллі, але і баба, яка допомагала жінці розродитися. Для очищення, а значить і можливості бабувати у інших жінок, над нею здійснювали спеціальний обряд, за яким у народі закріпилася назва «зливки», якого, однак, на території Волині нам не вдалося зафіксувати. Під час цього обряду породіллі зливала бабі на руки воду та обдаровувала бабу.

Варто наголосити, що Л. Горошко інтерпретувала обряд «зливок» як один із видів ритуальної купелі, основна мета якої «змити» «нечистоту», тобто зв'язок зі сферою «чужого» як з баби-повитухи, так і з породіллі [24, с. 173].

Як уже зазначалось, під час обряду породіллі також дарувала повитусі полотно, що вважалось платою за допомогу («*Помиє бабушці руки, о, і дасть, ну, колись — полотна два метри, або перкалю два метри. Ну, два метри дасть матерії, чи на блузку, ну на шо, дає бабі тої матерії*» [2, арк. 132]). Також зауважимо, що крім полотна бабі могли давати й іншу плату, про що йдеться у христинних піснях, які побутували на території етнографічної Волині:

[...] Ой взяв Василько пляшку горілки:
— Ой то, бабуню, від мєї жінки.
Пляшку горілки, сто злотих грошей,
Щоб мій синочок та й був хороший.
Взяла бабуня гроші в рученьку:
— Бувай здоров, мій онученьку! [43, с. 40].

Порівнюючи з іншими етнографічними регіонами України, відзначимо, що на Буковині, як в українців, так і в румунів, був поширений звичай платити бабі грошима, і лише в деяких місцевостях їй дарували рушник чи домоткане полотно [35, с. 809].

Також зауважимо, що звичай обдаровувати за надання допомоги під час пологів побутує і досі, позаяк і нині породіллі, народжуючи у пологовому будинку, намагається зробити певний подарунок акушерці

(«От як вже забирають, то зара в пакетах там бутила вина, коробка канфет і всьо там, букета і всьо. І воно й так раніше було. Ну подарків таких не дарили, ну, там рушники» [1, арк. 7]; «Треба дати їй на спідницю, да на блюзку» [1, арк. 40]).

На території Волині люди вірили в те, що народжуючись, дитина отримує свою долю. В. Кравченко зазначав, що коли народжується дитя, прилітають ангели і записують — чи щасливим, чи нещасливим, однак цього ніхто не чує [30, с. 79].

Подібні вірування про призначення долі під час народження дитини існували також в інших історико-етнографічних районах України. Уявлення про «присудження» долі дитині були відомі гуцулам, які вірили, що долю дитини визначали 12 судців під час пологів [46, с. 100; 47, с. 12]. Натомість бойки були переконані, що під час народження дитини на дах хати прилітають голуби — ангели і ворони — чорти, розповісти про її долю. Також вірили в те, що в момент народження дитини сходить зоря — яскрава для щасливого і темна для нещасливого [17, с. 284]. Південні слов'яни (серби, чорногорці, македонці, хорвати) вірили, що долю новонародженому передбачає три дівчини-невидимки, причому дві перші — передбачали швидку смерть та хвороби, а третя — дарує дитині здоров'я, життя, визначає його тривалість та майбутню професію [12, с. 195].

До переліку тих, хто міг віщувати долю дитини, важко додати ще когось, особливо зважаючи на те, що вони були переважно не людського, а надприродного походження. Однак волиняни, як і на загал населення всієї України, вірили, що віщувати долю дитини могла баба-повитуха. Суттєвими ознаками для визначення долі дитини повитухою були: час народження (пора року, місяць, день тижня, період доби), погода тощо.

Жителі етнографічної Волині для того, щоб дізнатись про долю новонародженого, дивились у церковні книги, вважаючи, що «як мучиника роди(ть) ця, то — нищасливе, а як приподобного, то — щасливе» [30, с. 79]. Також жителька с. Смолява Горохівського району Волинської області згадувала: «От мама каже, що я вродилася в обід, таке сонце в вікно, а та баба каже: “О, буде прожерлива дівка”» [2, арк. 51].

Подібні вірування зафіксував Мр. Грушевський на території Середнього Подніпров'я, який заува-

жив, що найкращі й найщасливіші пологи відбуваються вранці. Дитина, народжена вночі, буває спокійна, а вдень — сердита і з добрим апетитом [25, с. 48]. Натомість М. Сумцов зафіксував, що народження вночі люди вважали поганим знаком. Такі вірування дослідник пов'язував із віруванням у темну пору доби як час панування різної нечисті, та сутінки і морок як джерело нечисті [42, с. 27].

Порівнюючи з південними слов'янами зауважимо, що жителі македонського с. Яблоніка вірили, що від дня, в який народилася дитина, залежить її життя. До добрих днів належали понеділок, середа і четвер. Недобре було, якщо дитина народжувалась у вівторок або суботу, особливо у Велику Суботу, оскільки у цьому випадку дитя могло не вижити [51, с. 43].

Ще одним важливим аспектом, за яким баба визначала долю дитини, була наявність чи відсутність у новонародженого сорочечки: «Як уроди(ть)ся в мішечку, то — щасливе» [30, с. 86]. Про існування такого вірування згадував також М. Сумцов, який зауважив, що сорочку зберігали як особистий талісман, причому збережена сорочка була талісманом не лише для людини, яка з нею народилася, але й для тієї, яка придбала для себе цю сорочку. Також дослідник зауважив, що на території Харківської губернії (Слобожанщина) сорочку, в якій народилось немовля, називали чепцем, вважаючи, що в майбутньому ця дитина стане архієреєм [42, с. 28].

Цікаво, що на території східної частини Волині люди вірили, що дізнатись долю новонародженого можна, увійшовши до хати під час пологів. Так, жителі с. Колесники Гошанського району Рівненської області згадували: «Вона була беременна і вже родить, і тута цей хазяїн виходить — іде такий старий дідок, він каже, шо, — «Зайдіть до нас». — А він каже — «Чого?» «Ну зайдіть». І він, як він заходить, чує, шо жінка там кричить, родить. Як вона вже родила, а він десь там збоку був, він ж не бачив, але чує (таке було, ну, шо, тоді показується якщо дитина родиться, от наприклад, показується, чи вона тим буде, чи таким буде, чи буде жить, чи не буде жить). Йому показалося (цему діду), шо буде йому двадцять років, і він втопиться (цей хлопець)» [1, арк. 9].

Дещо інший звичай віщувати долю дитини зафіксував Р. Сілецьким на території Середнього Полісся. На цій території баба-повитуха могла дізна-

тись долю дитини, заглянувши у протипічне вікно хати породіллі, коли приходила надавати допомогу. Люди вірили, що, глянувши у вікно, баба могла побачити, як дитина показується, зростає і як закінчить свій вік [40, с. 170].

На території південно-східної частини Волині важливим етапом, у якому обов'язковою була участь баби, було хрещення, під час якого вона, як і куми, тримала дитину, а батюшка читав над нею молитви. Після хрещення дитини її батьки робили частування, на яке баба готувала, а якщо була старенькою, то допомагала готувати різноманітні страви. Ще одним обов'язком баби на хрестинах був продаж «квіток», підготованих з барвінку та інших живих квітів заздалегідь. Зібравши гроші за «квітки», баба віддавала їх породіллі для дитини, або залишала собі і ставила на них могорич [1, арк. 8].

Отже, можемо стверджувати, що пологи завжди були чи не найскладнішим актом у родильній обрядовості, успішному звершенню якого сприяли як практичні заходи народної медицини, так і магічні. Використання цих заходів не мало жодного порядку, оскільки відповідало ситуації, яка складалася, тобто залежало від того, наскільки важко проходили пологи та яким було самопочуття породіллі. Очевидно, що саме у зв'язку з несистемністю використання цих заходів, а також через таємничість самого акту і його відхід у минуле нині доволі важко виявити значну кількість родопомічних заходів, за винятком деяких, які мають магічне спрямування і використовуються жінками під час пологів і досі.

Однак не можемо залишити поза увагою той факт, що деякі практичні заходи, які свого часу застосовувались повитухами-самоучками, можемо виявити у веденні пологів сучасною медициною. Отже, можемо говорити про високий рівень професійної культури колишніх сільських умільців та знання ними свого ремесла.

Загалом баба-повитуха набула статусу загально визнаної родопомічниці, до функцій якої належало: допомога роділлі, відрізання й обробка пуповини, купання і сповивання немовляти, віщування долі новонародженого, а також хрещення та участь у хрестинах. Однак зауважимо, що функції баби як помічниці при пологах з середини ХХ століття починають втрачати актуальність, що пов'язано з поширенням медичних закладів. Результатом цьо-

го став занепад і певна трансформація професії сільської родопомічниці. Навіть нині, коли допомога баби під час пологів є непотрібною, все ж на території Волині залишився звичай запрошувати бабу на хрестини, причому за бабою залишаються функції хресної баби, що закріплено у її назві на території східної частини Волині.

Що ж стосується породіллі, то вона після пологів вважається нечистою і такою, що потребує захисту від злих сил. Це чітко простежується у заборонах на деякі види роботи, та на покидання дому без оберегів.

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — архів ЛНУ ім. Івана Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 292-Е. — 97 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Родильна обрядовість», зібрані Лютою Іванною Остапівною у Гошанському та Острозькому р-нах Рівненської обл.).
2. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 340-Е. — 122 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Родильна обрядовість», зібрані Лютою Іванною Остапівною у Горохівському р-ні Волинської обл.).
3. Агафонова Т. Родильна обрядовість українців Добруджі (Румунія) / Тетяна Агафонова // Народознавчі зошити. — 2001. — № 3. — С. 523—524.
4. Акушерство та гінекологія / за ред. А.М. Громової, В.К. Ліхачова. — Полтава : Полтава, 2000. — 600 с. : іл.
5. Борисенко В. Етнокультурна ситуація на Підляшші (за матеріалами експедиції 1997 року) / Валентина Борисенко, Олег Войцехівський // Етнічна історія народів Європи : збірник наукових праць. — Вип. 5. — К. : ІНЦЕРВ, 2000. — С. 77—80.
6. Борисенко В. Обряди життєвого циклу людини / Валентина Борисенко // Холмщина і Підляшшя : Історико-етнографічне дослідження. — К. : Родовід, 1997. — С. 280—309.
7. Боряк О. Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним / О.О. Боряк. — К. : Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. — 400 с.
8. Боряк О. Родинна обрядовість поліщуків (за матеріалами експедиційного дослідження) / Олена Боряк // Народна творчість та етнографія. — 2007. — № 5. — С. 59—64.
9. Боряк О. Сільська баба-повитуха в статусі родопомічниці (Нові матеріали з історії народного акушерства в Україні) / Олена Боряк // Вісник Львівського університету: Серія історична. — Львів, 2000 — Вип. 35—36. — С. 441—455.

10. Боряк О. Стан народного акушерства в ХІХ ст. / Олена Боряк // Український історичний журнал. — 2001. — № 2. — С. 49—61.
11. Боряк О. Україна: етнокультурна мозаїка / Олена Боряк. — К. : Либідь, 2006. — 328 с. : іл.
12. Бромлей Ю.В. Брак и семья у народов Югославии. Опыт историко-этнографического исследования / Ю.В. Бромлей, М.С. Кашуба. — М. : Наука, 1982. — 240 с.
13. Виноградова Л.Н. Откуда берутся дети? Полесские формулы происхождения детей / Л.Н. Виноградова // Славянский и балканский фольклор: Этнолингвистическое изучение Полесья. — М. : Индрик, 1995. — С. 173—187.
14. Вовк Хв. Етнографічні особливості українського народу // Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. — К. : Мистецтво, 1995. — С. 39—218.
15. Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Н.К. Гаврилюк. — К. : Наукова думка, 1981. — 279 с. : карты.
16. Гвоздевич С. До питання етногенезису у родильній обрядовості українців (на матеріалі Карпатського регіону) / Стефанія Гвоздевич // Народознавчі зошити. — 2000. — № 5. — С. 833—841.
17. Гвоздевич С. З архіву Івана Вагилевича / Стефанія Гвоздевич // Народознавчі зошити. — 2009. — № 1—2. — С. 281—284.
18. Гвоздевич С. Пологи та ритуальні дії баби-повитухи при народженні дитини в українців Молдови / Стефанія Гвоздевич // Народознавчі зошити. — 2010. — № 5—6. — С. 618—629.
19. Гвоздевич С. Родильна обрядовість поліщуків / Стефанія Гвоздевич // Полісся України : Матеріали історико-етнографічного дослідження. — Львів : ІН НАН України, 1997. — Вип. 1: Київське Полісся. 1994. — С. 164—171.
20. Гвоздевич С. Родильна обрядовість поліщуків Овруччини / Стефанія Гвоздевич // Полісся України : Матеріали історико-етнографічного дослідження. — Львів : ІН НАН України, 1999. — Вип. 2: Овруччина. 1995. — С. 185—190.
21. Гвоздевич С. Родильні звичаї та обряди / Стефанія Гвоздевич // Лемківщина : Історико-етнографічне дослідження. — Львів : ІН НАН України, 2002. — Т. 2: Духовна культура. — С. 64—75.
22. Гвоздевич С. Українці Карпат і тюркські народи Криму: порівняльний аналіз родильної обрядовості / Стефанія Гвоздевич // Народознавчі зошити. — 2009. — № 5—6. — С. 699—702.
23. Гілевич І. Баба-повитуха у селянському житті галицької Волині у ХІХ — першій половині ХХ ст. (за матеріалами зі с. Синькова та присілка Діброви Радехівського району) / Ігор Гілевич // Етнічна культура українців. — Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. — С. 247—265.
24. Горошко Л. Знакова функція купелю в традиційній обрядовості українців (етнолокальний варіант. Бойківщина) / Леся Горошко // Народознавчі зошити. — 2004. — № 1—2. — С. 172—176.
25. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу / Марко Грушевський. — К. : Либідь, 2006. — 256 с. : іл.
26. Здоровега Н.І. Народні звичаї та обряди / Н.І. Здоровега // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 232—248.
27. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография / Д.К. Зеленин. — М. : Наука, 1991. — 511 с.
28. Зеленин Д.К. Описание рукописей Ученого архива Русского Географического общества / Д.К. Зеленин. — Петроград, 1914. — Вып. 1. — 483 с.
29. Кондратович О. Українські звичаї: Народина. Коса ж моя... / Олександра Кондратович. — Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. — 240 с.
30. Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді та по деяких інших не далеких від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині. Етнографічні матеріали зібрані Кравченком Васильом / В. Кравченко. — Житомир : Робітник, 1920. — 160 с.
31. Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини / Василь Кравченко; упоряд. О. Рубан. — К. : ІМФЕ, 2009. — Т. 2. — 640 с.
32. Крамар Р. Родильні та хрестинні звичаї Галицького Поділля / Ростислав Крамар // Українська родина : Родинний і громадський побут / упоряд. Л. Орел. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. — С. 83—88.
33. Кримський Аг. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного / Аг. Кримський (відтворення авторського макету 1930 р.); авт. передмови А.Ю. Чабан. — Черкаси : Вертикаль, 2009. — XVI + 438 + 10 с. : іл.
34. Малинка А. Родини и хрестини (м. Мринь Нежинського уезда) / А. Малинка // Киевская старина. — 1898. — Т. LXI. — Кн. 5 (май). — Отд. I. — С. 254—286.
35. Мойсей А. Звичаї та обряди, пов'язані з народженням дитини в українців та румунів Сторожинецького району / Антоній Мойсей, Крістіна Парайко // Народознавчі зошити. — 2011. — № 5. — С. 806—812.
36. Несен І. Родини та хрестини на півдні Волині // Українська родина: Родинний і громадський побут / упоряд. Л. Орел. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. — С. 88—92.
37. Обычаи и обряды русского народа. От крестин до поминок / сост. И.А. Панкеев. — М. : Олимп ; Астрель ; АСТ, 2008. — 539 с.
38. Пісні Волині й Полісся. Наш роде хороший... / упор. П.В. Клекоцюк, О.І. Коменда. — Луцьк : Терен, 2009. — Вип. 1. — 216 с.
39. Хрестинні пісні / зібрала та упорядкувала Ганна Сокол. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. — 208 с.

40. Сілецький Р. Опалювальні пристрої народного житла Середнього Полісся / Роман Сілецький // Вісник Львівського університету : Серія історична. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. — Вип. 43. — С. 134—183.
41. Сумцов М.Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка / М.Ф. Сумцов ; підготовка тексту й мовна редакція Леоніда Ушкалова ; слово до читача, примітки та післямова Володимира Фрадкіна. — Харків : Акта, 2002. — 282 с.
42. Сумцов Н.Ф. Культурные переживания / Н.Ф. Сумцов // Киевская старина. — 1889. — Т. XXVII. — Кн. 10 (октябрь). — Отд. I. — С. 18—51.
43. Сявавко Е.І. Сімейна обрядовість / Е.І. Сявавко // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1987. — С. 302—319.
44. Цубенко В. Родильні обряди мешканців киевоподільського військового населення кавалерії / Валерія Цубенко // Народознавчі зошити. — 2008. — № 1—2. — С. 58—62.
45. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским / П.П. Чубинский. — Санкт-Петербург : Типография В. Киришбаума, 1877. — Т. IV: Обряды: родины, крестины, свадьба, похороны. — 713 с.
46. Шекерик-Доників П. Родини і хрестини на Гуцульщині (в селі Головах і Краснолі Косівського повіту) / Петро Шекерик-Доників // Матеріали до української етнології. — Львів, 1918. — Т. XVIII. — С. 86—122.
47. Шухевич В.О. Гуцульщина / Володимир Шухевич ; третя частина, друге видання. — Верховина : Гуцульщина, 1999. — 272 с. : іл.
48. Ящуржинский Хр. Поверья и обрядности родин и крестин / Хр. Ящуржинский // Киевская старина. — 1893. — Т. XLII. — Кн. 7 (июль). — Отд. I. — С. 74—83.
49. Moszyński K. Polesie Wschodnie. Materiały etnograficzne z wschodniej części b. Powiatu mozyrskiego oraz z powiatu rzeczyckiego / Kazimierz Moszyński. — Warszawa : Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, 1928. — 328 s.
50. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. — Lwów : Drukarnia Ludowa, 1899. — 496 s.
51. Zadrożyńska A. Ludowe obrzędy i podania. Etnograficzne i folklorystyczne studia porównawcze wsi polskiej i macedońskiej / Anna Zadrożyńska, Tanas Vražinovski, Krzysztof Wrocławski. — Warszawa, 2002. — 269 s.

Ivanna Luta

ON CUSTOMARY AND RITUAL ACCOMPANIMENT OF CHILD-BIRTH BY INHABITANTS OF VOLHYNIA

In the article have been considered some customs, rites and beliefs spread along the territory of historio-ethnographical Volhynia and related to a child-birth. Especial attention has been paid to folklore notions of a woman in child-birth and a midwife as main participants of event.

Keywords: midwife, woman in child-birth, custom, rite, Volhynia.

Иванна Люта

ОБЫЧАИ И ОБРЯДЫ СОПРОВОЖДЕНИЯ РОЖДЕНИЯ РЕБЕНКА У ВОЛЫНЯН

В статье рассматриваются связанные с рождением ребенка обычаи, обряды и верования, которые были распространены на территории историко-этнографической Волини. Особенное внимание уделено народным представлениям о роженице и бабе-повитухе как основных участников родов.

Ключевые слова: баба-повитуха, роженица, обычай, обряд, Волинь.